

אוניברסיטת בר אילן

בית הספר לחינוך

**השפעת הנחיות גנריות וספציפיות לביצוע מטלת הבעה ויצירה
בחומרים על: יצירתיות, הכוונה עצמית בלמידה והכוונה בין-אישית
בגיל הרך**

ציפורה וולפסון

עבודה זו נעשתה כחלק מהדרישות לקבלת התואר מוסמך

מבית הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן.

תש"ף

רמת גן

תקציר

אחד מתחומי הלמידה בגיל הרך הינו תחום האמנות החזותית. היבט עיקרי באמנות החזותית עוסק בטיפוח ההבעה והיצירה בחומרים, כאורח חיים בגן הילדים. הילדים יוצרים מתוך חופש בחירה, במגוון חומרים המונגשים להם בסדנת היצירה בגן בכל יום. לרשות הילדים עמדת חומרים פתוחה, מצעים, צבעים וכלים שונים. עושר החומרים ושיטות העבודה מאפשרים לילדים ליצור על פי נטיית ליבם, לבד או בשיתוף פעולה, תוך כדי חקר וגילוי. הנחיות משרד החינוך הינן לאפשר יצירה חופשית עם הנחיה גנרית. בפועל, תהליך היצירה בגן הינו תלוי גננת: ישנן גננות המשתמשות בהנחיה גנרית לילדים ומנחות אותם לצייר/ליצור כאוות נפשם, יש גננות הנותנות הנחיה ספציפית וסגורה ("תציירו פרפר") וישנן גננות הנותנות הנחיה ספציפית מתונה (לדוג' - "תיצרו בעקבות חג השבועות" ונותנות דוגמאות). מטרתו של מחקר זה הייתה לבחון את ההשפעה של הנחיות ספציפיות (מתונות) לעומת הנחיות גנריות לביצוע מטלת הבעה ויצירה בחומרים בגיל הרך (5-6 שנים) על: יצירתיות, הכוונה עצמית והכוונה בין-אישית בלמידה. לפיתוח יצירתיות מיוחסת חשיבות רבה במחקר ובחינוך, שכן היא חשובה בתהליכים של פיתוח רעיונות חדשים ומקוריים ולהליכים של פתרון בעיות. בנוסף, מידת היצירתיות של לומדים נמצאה כמנבא חיובי להישגים גבוהים בלימודים. מחקרים בתחום החשיבה היצירתית מעידים כי יצירתיות ניתן לפתח וכי היא ניתנת ללמידה. הזמן הנכון ביותר להתחיל בפיתוח יצירתיות הוא בגיל הרך, שכן בגילאים אלה הילדים הם באופן טבעי סקרנים יותר ורגישים לשינויים וגירויים בסביבתם. כך ניתן לשפר ולפתח את היצירתיות שלהם. כדי לשפר את הפוטנציאל היצירתי של הילדים, מורים וגננות לגיל הרך חייבים לדעת כיצד לעודד יצירה ופיתוח רעיונות חדשים ומגוונים של ילדים. סוג ההנחיה כיצד ובאיזה נושא לבחור, יכול להשפיע על פיתוח היכולות והיצירתיות של הילדים. ידע של גננת ומורה או חסרונו על דרך קידום התהליך היצירתי עלול להשפיע על ההנחיה בכיתה ובכך להשפיע על פיתוח היצירתיות של התלמידים. גורם נוסף חשוב לקידום יצירתיות בביצוע מטלה לימודית הינה מידת ההכוונה העצמית

והבין-אישית של הלומד. מחקרים בשנים האחרונות מוצאים כי ישנה קורולציה בין המאפיינים הנדרשים לפיתוח יצירתיות למאפיינים הנדרשים לפיתוח הכוונה עצמית, ואדם בעל יכולת הכוונה עצמית טובה יצליח יותר בתהליך החשיבה היצירתית. הכוונה עצמית בלמידה (SRL-self regulated learning) הינה יכולתו של הלומד לנטר, לשלוט ולפקח על הלמידה העצמית שלו כפרט. לומד בעל הכוונה עצמית בלמידה משתמש באסטרטגיות שונות על מנת לכוון את מחשבותיו, רגשותיו ופעולותיו, בכדי להתמודד עם אתגרי הלמידה שלו ולהשיג את מטרותיו. הכוונה בין-אישית (CoRL- co-regulation) הינה אינטראקציות בין חברי הקבוצה במהלך למידה. היא מתייחסת לסיטואציה בה לומד אחד שולט במרכיב או ידע במשימה, בעוד האחר מתקשה בכך. הלומד בעל הידע מכוון, מנטר או שולט בלמידה של חברו ובכך משפר גם את ההכוונה העצמית שלו עצמו. תהליכים אלה נמצאו כתורמים ללמידה מיטבית והם בעלי חשיבות מכרעת בפיתוח מיומנויות אקדמיות הכוללות למידה מכוונת, פתרון בעיות ויצירתיות. מחקרים מעידים כי ניתן לטפח וכדאי ללמד כישורים אלה כבר מגיל צעיר.

למיטב ידיעתנו השפעת סוג הנחיות לבצוע מטלת הבעה ויצירה בחומרים על יצירתיות והכוונה עצמית ובין-אישית בלמידה עדיין לא נבדקה בכלל ובמיוחד לא בגיל הרך. במחקר זה השתתפו 42 ילדים בגילאי 5-6 אשר למדו בשני גני חובה במצב סוציואקונומי דומה בערים במרכז הארץ. הגנים נבחרו לפי שכבת הגיל וכן נבחרו גנים בהם ההתנסות בעבודה עם חומרים היא על בסיס יום-יומי. לצורך המחקר נבנה מערך מחקר הכולל שתי קבוצות מחקר: קבוצה אחת $n=21$ אשר קבלה הנחיות ספציפיות לביצוע מטלת יצירה (ההנחיות כללו הנחיה באיזה נושא עליהם ליצור, לדוגמא: חג הפסח), והקבוצה השנייה $n=21$ קבלה הנחיות גנריות (הנחיה ליצור יצירה בכל נושא שיבחרו). הילדים בכל קבוצה ישבו יחד בסביבת עבודה בקבוצות עבודה הטרוגניות של שלושה ילדים. בכל קבוצת עבודה כל ילד היה צריך לבצע משימת הבעה ויצירה בחומרים אישית ועצמאית על פי ההנחיה שניתנה. הילדים בכל קבוצה יכלו לשוחח האחד עם השני, לשתף ולהתייעץ. כל קבוצת מחקר הוקלטה והוסרטה במהלך ארבעה מועדים שונים.

שיטות המחקר כללו שיטות משולבות - באמצעות ניתוח תצפיות, הקלטות וסרטונים וכן ניתוח של היצירות אותם יצרו הילדים על ידי מחוון ומדדים שהותאמו במיוחד למחקר זה ולגיל הרך. ממצאי המחקר הראו כי בקבוצת המחקר בה ניתנה הנחיה ספציפית נמצאה מידה רבה יותר של הכוונה עצמית, הכוונה בין אישית וכן יותר יצירתיות, במיוחד ביצירתיות שמתבטאת בהרחבה בחומרים (Elaboration) ובשפע (Repleteness) - מספר הפריטים ביצירה, אך פחות יצירתיות כפי שמתבטאת בגמישות מחשבתית (Flexibility). לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות ביצירתיות כפי שמתבטאת בשטף (Fluency) - שימוש מושכל וייחודי בחומרים. כמו כן נמצא כי הכוונה עצמית גבוהה מנבאת יצירתיות. לתוצאות המחקר עשויות להיות השלכות תיאורטיות ומעשיות. בהיבט התיאורטי, תוצאות המחקר הנוכחי יכולות להעיד על ההשפעה שיש למבוגר (הצוות החינוכי וההורים) על התפתחות תהליכי ההכוונה בלמידה של הילד. התוצאות יכולות לעזור להבין את ההשפעה שיש לתיווך הניתן לילדים על ידי צוותי החינוך וההורים בבית ואת החשיבות בסוג ההנחיות לביצוע מטלה על יצירתיות, תהליכי ההכוונה העצמית והבין-אישית שלהם. בהיבט המעשי, המחקר יאפשר קידום ופיתוח יצירתיות, הכוונה עצמית ובין-אישית בלמידה בגיל הרך על ידי התאמת ההנחיות הניתנות לילדים בבואם לבצע מטלות. חשיבותו המעשית של המחקר באה לידי ביטוי גם בשיטות המדידה החדשניות למדידת סוגי הכוונה בלמידה ויצירתיות, אשר הותאמו במיוחד במחקר זה לגיל הרך. בכך למעשה משלים המחקר משבצת נוספת במארג המורכב של הקניית מיומנויות המאה ה-21 כבר מגיל צעיר במערכת החינוך.